

ROZWÓJ GOSPODARKI POLSKIEJ W LATACH 2007-2014 NA TLE ROZWOJU GOSPODARCZEGO KRAJÓW OBSZARU EURO

HENRYK PAŁASZEWSKI

WOJSKOWA AKADEMIA TECHNICZNA
WYDZIAŁ CYBERNETYKI

Streszczenie: Przedmiotem analizy niniejszego opracowania są zagadnienia związane z kształtowaniem się koniunktury gospodarczej w Polsce i obszarze euro w latach 2007-2014. W pierwszej części opracowania zwrócono uwagę na przesłanki i przebieg załamania koniunktury w gospodarce światowej. Następnie dokonano analizy czynników determinujących kształtowanie się produkcji w gospodarce polskiej i obszarze euro. W krótkim okresie tempo wzrostu produkcji determinują główne komponenty popytu globalnego. Na analizie czynników determinujących zmiany poziomu poszczególnych składników popytu globalnego skoncentrowana została uwaga w drugiej części opracowania.

Słowa kluczowe: gospodarka polska, rozwój gospodarczy, kryzys globalny w gospodarce, gospodarka światowa, Unia Europejska

Wstęp

Gospodarka światowa w ostatnich latach przeżyła załamanie koniunktury porównywalne (tak twierdzą niektórzy ekonomiści) do wielkiego kryzysu lat trzydziestych XX wieku. Proces rozwoju gospodarczego i wzrostu to ciągłe łamanie i osiągnięcie nowych stanów równowagi. Powtarzające się, chociaż nieregularnie, zmiany aktywności gospodarczej są nierozzerwalnie związane z gospodarką rynkową. W czasie jednak, wraz z rozwojem i ewolucją funkcjonowania ryzyka, a także ze zmianami struktury gospodarczej, zmieniał się również charakter i przebieg cykli koniunkturalnych. Ostatni kryzys gospodarki światowej z niejednakową siłą zahamował tendencje rozwojowe w różnych krajach. Największe załamanie koniunktury przeżyły kraje wysokorozwinięte. Niektóre kraje średniej wielkości, takie jak Polska, odnotowały tylko wyraźne spowolnienie gospodarcze. W tym świetle istotna jest próba odpowiedzi na pytanie, jakie czynniki spowodowały, że kryzys w krajach o wschodzących rynkach przybrał postać spowolnienia gospodarczego.

1. Determinanty rozwoju gospodarczego

Rozwój gospodarczy to proces zmian, które dokonują się w gospodarce w długim okresie. Proces ten można rozpatrywać, analizując go od strony jakościowej i ilościowej. Efektem przeobrażeń jakościowych i strukturalnych jest poprawa

poziomu życia i dobrobytu społecznego. Podstawą, na której opierają się tendencje rozwojowe gospodarki, są zmiany ilościowe określane mianem wzrostu gospodarczego. Posługując się terminem wzrostu gospodarczego, mamy na uwadze proces powiększania zdolności wytwórczych dóbr i usług w danej gospodarce mierzone tempem wzrostu PKB. Determinanty wzrostu i rozwoju gospodarczego zaliczyć należy do tych zagadnień w teorii ekonomii, które nie do końca zostały rozpoznane. Nie ulega wątpliwości, że wzrost gospodarczy jest wynikiem oddziaływania splotu różnorodnych czynników. W czasie nie wszystkie z nich muszą być wykorzystane. W literaturze przedmiotu te niewykorzystane czynniki określa się mianem przesłanek wzrostu, zaś wykorzystane – czynnikami wzrostu (Pająkiewicz, 1996, s. 84).

Analiza rozwoju gospodarczego wskazuje, że wraz z upływem czasu zmieniała się rola poszczególnych czynników wzrostu w tworzeniu bogactw narodów. Klasyczna teoria ekonomii wyróżniała trzy główne czynniki wzrostu gospodarczego, a mianowicie: kapitał, pracę i zasoby naturalne. Rolę tych czynników w dynamice produkcji opisuje wiele modeli wzrostu gospodarczego. Wśród nich do najbardziej znanych zaliczyć należy model R. Solowa i model Harroda–Domara (Domar, 1962).

We współczesnej ekonomii podkreśla się znaczenie innych czynników determinujących proces wzrostu gospodarczego określanym mianem innowacyjnych. Do nich zalicza się przede wszystkim postęp w organizacji pracy i w zarządzaniu procesami wytwórczymi, technice i technologii oraz wiedzy i nauce. Ta grupa czynników w pewnym stopniu jest wymierna. Wykorzystując metody i modele ilościowe, można określić ich wpływ na tempo wzrostu gospodarczego. Wśród tych modeli na uwagę zasługuje model Mankiwa–Romera–Weila (Mankiw et al., 1992, s. 407-437). Na przebieg oraz dynamikę procesów wzrostu i rozwoju gospodarczego we współczesnych warunkach mają wpływ przemiany o charakterze jakościowym, a przede wszystkim ewolucja funkcjonowania mechanizmów rynkowych, mechanizmów regulacyjnych uruchamianych zarówno przez państwo, jak i jego instytucje. W analizie tej nie można również pominąć czynników o charakterze społecznym powiązanych ze wzrostem i rozwojem gospodarczym, do których zaliczyć należy rozmaite elementy infrastruktury ekonomicznej i społecznej, takich jak respektowanie przyjętych norm, zasady ładu politycznego, zakres wolności obywatelskiej, a także unormowań decyzyjnych państwa.

We współczesnych warunkach gospodarowania procesy, które dominują w gospodarce światowej, określane są mianem globalizacji. Dostęp do rynku globalnego otwiera z jednej strony nowe możliwości, zaś z drugiej – powstanie nowych ograniczeń. „Globalizacja wymaga reorientacji celów polityki makroekonomicznej. Zainteresowanie powinno się przenosić z oddziaływania na wielkość i stabilność popytu z kierunku sposobu działania umożliwiającego korzystanie z popytu istniejącego na rynku globalnym” (Szymański, 2007, s. 82-83). Procesy globalizacyjne przebiegają w dwóch sferach, a mianowicie w sferze realnej i regulacyjnej. Tendencje wynikające z globalizacji w sferze realnej prowadzą do upowszechniania się tych samych standardów ekonomicznych w skali międzynarodowej. Natomiast w sferze

regulacyjnej procesy globalizacji wyróżniają się przede wszystkim w liberalizacji handlu międzynarodowego, w wykorzystywaniu podobnych metod zarządzania procesami wytwórczymi oraz w wielkich strumieniach przepływu kapitału.

Rewolucja informatyczna, telekomunikacyjna, zdeterminowała nowe wzorce zachowań i relacji międzyludzkich przede wszystkim w przemyśle, finansach i handlu, modyfikując funkcjonowanie mechanizmów mikro- i makroregulacyjnych. Nowe warunki gospodarowania kształtowane na podstawie jednolitych wzorców mechanizmów regulacyjnych w poszczególnych krajach mogą przynieść nowe rezultaty. W jakim stopniu będą wykorzystane możliwości rozwojowe płynące z procesów globalizacji w poszczególnych krajach, zależy w głównej mierze od takich czynników, jak ład polityczny, polityka gospodarcza, dziedzictwo kulturowe społeczeństwa, dominujący system wartości, poziom edukacji, materialna baza produkcji. Otoczenie, w którym funkcjonują podmioty gospodarujące, w pewnym stopniu determinuje ich zdolność do podejmowania wyzwań i czerpania korzyści z integracyjnych i globalizacyjnych procesów, jakim podlega współczesna gospodarka światowa.

Gospodarka polska w proces globalizacji włączyła się w 1990 roku, kiedy to urynkwienie i demokratyzacja spowodowały usunięcie barier systemowych. Włączenie gospodarki polskiej w nurt gospodarki światowej uruchomiło nowe impulsy rozwojowe. Zaliczyć do nich należy przede wszystkim:

- a) stworzenie większych możliwości dla efektywnej alokacji zasobów,
- b) import nowoczesnych technologii pozwalający na modernizację przemysłu oraz rozbudowę infrastruktury,
- c) na szeroką skalę rozpoczęcie procesu przyjmowania nowoczesnych metod zarządzania,
- d) rozpoczęcie procesu pozyskiwania kapitału w postaci inwestycji zagranicznych,
- e) otwarcie gospodarki i związany z tym procesem swobodny przepływ towarów i usług prowadzący do poprawy efektywności gospodarowania niezbędnej do sprostania konkurencji międzynarodowej,
- f) uruchomienie trwającego do tej pory procesu podnoszenia poziomu kapitału ludzkiego.

Na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku możliwości przyspieszenia wzrostu gospodarczego były ograniczone, stopniowo je przewyżczano. Do najważniejszych spośród nich zaliczyć należy: niedorozwój rynków, zacofanie technologiczne, słabo rozwiniętą infrastrukturę rynkową, niską konkurencyjność przedsiębiorstw, wysoką dekapitalizację majątku trwałego, mało efektywne rolnictwo, niedostateczny stan infrastruktury technicznej, wysoki stopień rozwarstwienia społeczeństwa. Pomimo tych barier, po pokonaniu kryzysu transformacyjnego gospodarka Polski zaczęła się dynamicznie rozwijać.

Gospodarkę polską od gospodarki krajów Unii Europejskiej i innych wysoko rozwiniętych krajów dzielił znaczny dystans rozwojowy. Do skwantyfikowania

różnic rozwojowych możemy wykorzystać miernik, jakim jest dochód narodowy czy też produkt krajowy brutto per capita. W 1990 roku PKB per capita w Polsce wynosił 4,466 USD. Dla porównania ten sam wskaźnik dla USA wynosił 422,224 USD, dla Francji 17,347 USD, dla Niemiec 15,991 USD, dla Wielkiej Brytanii 15,847 USD (Rocznik statystyczny, 2001, s. 719). Poziom PKB per capita w tym czasie był średnio ponad cztery razy mniejszy niż w innych wysokorozwiniętych krajach. W gospodarce światowej w latach dziewięćdziesiątych XX w. można było mówić o trzech zasadniczo odmiennych modelach wzrostu gospodarczego, a mianowicie:

- a) powolnego wzrostu gospodarczego, który był charakterystyczny dla wysokorozwiniętych krajów Unii Europejskiej. Stopa wzrostu w tych krajach oscylowała wokół 3,5%, a inflacja kształtowała się na poziomie poniżej 5%;
- b) model wysokiego wzrostu gospodarczego typowy głównie dla krajów Azji Południowo-Wschodniej, Chin i Indii. Stopa wzrostu gospodarczego w tych krajach kształtowała się powyżej 5% rocznie. Na uwagę zasługuje fakt, że procesy wzrostu gospodarczego przebiegały w warunkach niskiej inflacji kształtującej się na poziomie około 3% rocznie;
- c) model niestabilnego wzrostu gospodarczego charakterystyczny dla krajów, które rozpoczęły i kontynuowały proces transformacji systemowej (Woźniak, Wzrost, 2002, s. 18; Oziewicz, 2006).

W tym czasie gospodarka polska rozwijała się dynamicznie, chociaż w jej rozwoju wyraźnie zaznaczyły się wahania aktywności gospodarczej.

W pierwszym okresie przechodzenia od gospodarki centralnie planowanej do gospodarki rynkowej, a więc od początku 1990 roku do I kwartału 1992 roku, kiedy to realizowany był rządowy program stabilizacyjny i przekształceń systemowych, szok transformacyjny doprowadził do głębokiej recesji. Produkt krajowy brutto w ciągu dwóch lat obniżył się o około 20% (-11,6 w 1990 i -7,7 w roku następnym). Kryzys transformacyjny pociągnął za sobą znaczny wzrost bezrobocia. W 1991 roku stopa bezrobocia osiągnęła poziom 8,5% (Łaski et al., 1994).

Po kryzysie transformacyjnym w drugiej połowie 1992 roku pojawiły się pierwsze symptomy ożywienia gospodarczego. Produkt krajowy brutto wzrósł o 1,5, a w kolejnych latach stopa wzrostu gospodarczego osiągała coraz wyższy poziom. I tak, w 1993 roku wynosiła 3,8%, w 1994 – 4,5%, a w roku 1995 – 5%. Głównymi czynnikami pobudzającymi wzrost gospodarczy w tym czasie były: ożywienie w działalności inwestycyjnej, wzrost popytu wewnętrznego i produkcji przemysłowej.

Kolejna faza w procesie rozwoju gospodarczego Polski to okres przyspieszenia wzrostu gospodarczego w latach 1994-1998. Do głównych czynników, które w tym okresie determinowały przyspieszenie procesów rozwoju gospodarczego, zaliczyć należy przede wszystkim: efekty polityki pobudzania popytu wewnętrznego, poprawę klimatu inwestycyjnego wywołaną redukcją zadłużenia zagranicznego, ujawnienie się skutków aktywnych dostosowań przedsiębiorstw, a także dobrą koniunkturę w gospodarce światowej. Korzystne oddziaływanie tych czynników pozwoliło na osiągnięcie stopy wzrostu gospodarczego do poziomu około 5% rocznie.

Kolejne pięć lat w rozwoju gospodarki polskiej można określić mianem okresu gasnącego wzrostu gospodarczego. Na osłabienie procesów wzrostu w tym czasie wpłynęły dwa główne czynniki. Pierwszy z nich był wynikiem oddziaływania zewnętrznego wywołanego kryzysami finansowymi w Azji Południowo-Wschodniej i Rosji. Wewnętrznym czynnikiem była natomiast prowadzona wówczas polityka chłodzenia koniunktury gospodarczej. Doprowadziła ona wprawdzie do zmniejszenia ujemnego salda na rachunku obrotów bieżących, ale zaowocowała również osłabieniem tempa wzrostu gospodarczego i wzrostem bezrobocia.

Na ścieżkę przyspieszonego wzrostu gospodarczego gospodarka polska weszła w 2004 roku. Tempo wzrostu produktu krajowego brutto w latach 2004-2008 wahało się w granicach 5%, osiągając najwyższy poziom w roku 2006 i 2007 – odpowiednio 6,2% oraz 6,7%. Procesy rozwojowe gospodarki w tym czasie pobudzały zarówno czynniki wewnętrzne, jak i impulsy płynące z otoczenia zewnętrznego. Do tych pierwszych zaliczyć należy przede wszystkim pobudzanie przedsiębiorczości, porządkowanie finansów publicznych, ujawnienie się efektów polityki podażyowo-popytowej.

Akcesja do Unii Europejskiej wywołała dodatkowe impulsy rozwojowe dostępem do funduszy strukturalnych i spójności. Wielkie znaczenie dla przyspieszenia procesów rozwojowych miał dostęp do jednolitego rynku europejskiego (Woźniak, 2008, s. 13-15; Lichniak, 2012; Zielińska-Głębocka, 2012; Szymański, 2011). Procesy rozwojowe gospodarki polskiej przed wielkim kryzysem charakteryzowały się dużym stopniem niestabilności. W sumie jednak wysokie tempo wzrostu gospodarczego pozwoliło na skracanie dystansu rozwojowego. PKB per capita w 2000 roku osiągnął poziom 9600 USD, a więc przeciętnie był już tylko dwa razy mniejszy niż przeciętny poziom PKB per capita osiągany w krajach Unii Europejskiej. Należy zauważyć, że tempo wzrostu gospodarczego w Polsce w głównej mierze determinował popyt wewnętrzny, a zwłaszcza inwestycyjny. Wahania w popycie krajowym wpływały na tempo wzrostu gospodarczego.

2. Przesłanki globalnego kryzysu w gospodarce

Po przystąpieniu do Unii Europejskiej gospodarka Polski stała się integralną częścią gospodarki światowej. W globalizującym się świecie ze zintegrowanymi rynkami załamanie koniunktury gospodarczej w kraju o największym potencjale gospodarczym ze zdwojoną siłą oddziałuje na mniejsze organizmy gospodarcze, pogłębiając ich bariery rozwojowe. We współczesnych warunkach gospodarowania, które charakteryzują się niekiedy głębokimi przemianami, stan nierównowagi jest elementem trwałym, a równowaga – przejściowym. Przyczyn tego zjawiska upatrywać należy przede wszystkim w:

- a) postępujących procesach globalizacji,
- b) zmianach układu sił gospodarczych na świecie,
- c) gwałtownym rozwoju rynków finansowych.

Można zgodzić się z twierdzeniem, że do lat dziewięćdziesiątych XX wieku podstawowym czynnikiem kształtowania koniunktury gospodarczej była polityka fiskalno-budżetowa. W ostatnich latach można mówić o przewrocie w sferze finansów, polegającym na przejściu od supremacji budżetowej do dominacji banków. Prawidłowo funkcjonujący system bankowy zapewnia gospodarce podaż kredytów i równowagę pieniężną. W tych warunkach można powiedzieć, iż polityka pieniężna wykorzystując takie instrumenty, jak stopy procentowe, ustalanie poziomu rezerw i wpływając na poziom kursów walutowych, kształtuje poziom aktywności gospodarczej. We współczesnych warunkach na szczególną uwagę zasługuje rosnąca rola rynku finansowego. Staje się on konkurencyjny w stosunku do systemu bankowego, bowiem oszczędności gospodarstw domowych i przedsiębiorstw trafiają bezpośrednio do inwestorów giełdowych, pomijając pośrednictwo bankowe. Z ekonomicznego punktu widzenia podaż kapitału akcyjnego stanowi część popytu firm na kapitał pożyczkowy. Z punktu widzenia pożyczkodawców ta forma lokowania środków jest atrakcyjna, pozwala bowiem osiągać zyski z tytułu dywidendy, a także z tytułu zmiany kursów akcji. Ta forma pozyskiwania środków jest również atrakcyjna dla pożyczkobiorców. Umożliwia bowiem łatwe i tańsze pożyczki dużych kapitałów, które można zainwestować w firmę. Wzrost roli i znaczenia w gospodarce rynku finansowego oznacza jej przechodzenie od systemu zadłużeniowego, w którym inwestorzy zaciągali kredyty w bankach, do systemu giełdowego określanego zwykle jako „market economy”. Ten ostatni system posiada swoje zalety (np. zakup akcji zabezpiecza oszczędności przed inflacją), ale nie jest pozbawiony wad. Spośród nich do głównych zaliczyć należy destabilizacyjne oddziaływanie rynku na obieg pieniężny oraz to, że może być przyczyną „choroby finansowej” określanej mianem „bulle financiere”. Przejawiają się oba w hossie cen aktywów majątkowych oderwanych od realnych wielkości gospodarczych, a powodowanej obniżkami stóp procentowych i nadmierną akcją kredytową. Pierwsze objawy „choroby finansowej” można było zauważyć w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku. Nasilenie jej miało miejsce w latach 2001-2002. Wtedy to załamał się rynek akcji firm internetowych. Wywołana tym załamaniami panika na rynku giełdowym została zażegnana. W głównej mierze do opanowania negatywnych tendencji na giełdzie przyczyniła się polityka Systemu Rezerwy Federalnej, polegająca na poluzowaniu polityki pieniężnej. Efektem tej polityki była obniżka cen kredytu, co przyczyniło się do wzrostu kursów akcji na giełdzie. Te działania na niedługo ustabilizowały rynek finansowy, bowiem latem 2007 roku pojawiły się pierwsze informacje o stratach, jakie mogą przynieść inwestycje oparte na dochodach z amerykańskich kredytów hipotecznych. I tym razem krótkotrwała panika minęła, a na giełdy wrócił względny spokój (Orłowski, 2011, s. 22-23).

Na przestrzeni całego 2008 roku nastroje zarówno inwestorów, jak i konsumentów pogarszały się. Przyczyną narastającej fali pesymizmu był pogłębiający się kryzys na rynku nieruchomości, bessa na rynku kapitałowym, kolejne ujawnione straty wielkich banków, wzrastające bezrobocie. W drugiej połowie 2007 roku symptomy

nadciągającego kryzysu pojawiły się w Europie, Japonii, Chinach i wielu innych krajach. W następnym roku kryzys finansowy nasilił się. Niepewność i pesymizm, a także załamanie się łatwego dostępu do kredytu spowodowały redukcję popytu zarówno na dobra inwestycyjne, jak i konsumpcyjne. W strefie euro kryzys miał bardzo szeroki zasięg i dotknął praktycznie wszystkie składniki popytu globalnego z wyjątkiem konsumpcji zbiorowej i inwestycji publicznych. Największy niepokój dla rozwoju gospodarczego krajów strefy euro był związany z narastaniem deficytu budżetowego spowodowanego dwoma czynnikami, a mianowicie z jednej strony zmniejszeniem dochodów podatkowych oraz z drugiej strony zwiększeniem wydatków rządowych na programy stymulowania sektora finansowego i gospodarki.

Pierwszym krajem, który podjął działania antykryzysowe, były Stany Zjednoczone. Dotyczyły one utrzymania zagranicznej płynności systemu bankowego. W tym celu podjęto decyzję o dopłatach w wysokości 750 mld USD do operacji wykupu od banków papierów zabezpieczonych (Dembiński, 2011, s. 67; zob. też. Stiglitz, 2010). Dopłaty mające na celu utrzymanie płynności w sektorze bankowym byłyby niewystarczające do wyhamowania tendencji recesyjnych w gospodarce bez dodatkowego wsparcia. Dlatego też wykorzystane zostały instrumenty z arsenału polityki fiskalnej i pieniężnej mające na celu pobudzenie popytu wewnętrznego.

W sferze polityki fiskalnej ważnym działaniem było przyjęcie przez rząd amerykański ustawy o stymulowaniu gospodarczym (ang. *Economic Stimulus Act*) (por. European, 2008, s. 9). Zapisy tej ustawy przewidywały ulgi podatkowe dla gospodarstw domowych oraz bodźce podatkowe zachęcające do inwestowania. Równoległe do rozluźnienia polityki fiskalnej prowadzona była ekspansywna polityka monetarna. Zarząd Rezerwy Federalnej w dalszym ciągu obniżał stopy procentowe – krótkoterminową do poziomu poniżej 3%, a długoterminową do około 4%.

W warunkach pogłębiającego się kryzysu kraje strefy euro podjęły działania mające zahamować negatywne tendencje w gospodarce. Poziom rozwoju krajów członkowskich UE jest zróżnicowany. Takie kraje, jak Niemcy, Wielka Brytania czy Francja dysponują największym potencjałem gospodarczym, pełnią funkcję ogniw wiodących w systemie ekonomicznym tego ugrupowania (Kalinowska et al., 2008). Podjęte w tych krajach działania antyrecesyjne stymulują tendencje rozwojowe pozostałych krajów członkowskich. W obliczu recesji środki zaradcze podjęte przez rząd niemiecki przybrały formę dwóch pakietów, a mianowicie zapewnienie zatrudnienia i stabilizacji oraz wzmocnienie potencjału wzrostu i modernizacja banków. Przyjęcie przez Niemcy pakietów antykryzysowych z jednej strony przyczyniło się do łagodzenia skutków kryzysu, zaś z drugiej wpłynęło wyraźnie na powiększenie się deficytu budżetowego. Ta tendencja skłoniła do podjęcia kroków mających na celu ograniczenie deficytu budżetowego. W 2012 roku przyjęty został program oszczędnościowy w sferze finansów publicznych. Dzięki realizacji tego programu rząd niemiecki zamierza w latach 2011-2014 zredukować wydatki budżetu federalnego na ogólną kwotę około 81,6 mld euro (Ambroziak, 2009, s. 70).

W Wielkiej Brytanii recesja wywołana kryzysem finansowym była głęboka i dłuższa niż w innych krajach. Na przebieg recesji w gospodarce brytyjskiej miały wpływ takie zjawiska, jak ekonomiczny deficyt sektora finansów publicznych, wykorzystywanie na szeroką skalę dźwigni finansowej oraz przewartościowanie waluty. W nowych warunkach nastąpiła reorientacja w praktyce pieniężnej, której głównym celem stało się pobudzanie wzrostu gospodarczego. W serii sześciu dokonanych co miesiąc obniżek Bank Centralny zredukował stopę procentową z 5% w październiku 2008 do 0,5% w marcu 2009. Na podniesienie płynności sektora bankowego rząd brytyjski przeznaczył znaczne środki o łącznej wartości 50 mld funtów. Działania te przyniosły oczekiwane rezultaty, bowiem pod koniec 2009 roku gospodarka brytyjska weszła w fazę ożywienia (Britain's, 12.02.2009).

Mając na uwadze utrzymujące się jeszcze tendencje recesyjne, a także postępującą w wielu krajach strefy euro konsolidację fiskalną, Europejski Bank Centralny podjął działania mające na celu łagodzenie polityki pieniężnej. Była ona realizowana w dwóch fazach. W pierwszej z nich miało miejsce poluzowanie ilościowe w formie kolejnych transz LTRO (ang. *Long-term Refinancing Operations*). Działania te miały na celu wsparcie systemu bankowego i poprawę możliwości finansowania przez niego potrzeb pożyczkowych sektora publicznego. Następną fazą poluzowania ilościowego polityki pieniężnej to kolejne obniżki stóp procentowych (Monthly, Maj, 2013, s. 7).

W latach 2008-2009 gospodarka światowa przeżyła największe załamanie koniunktury po II wojnie światowej. Wielu ekonomistów porównuje ostatni kryzys do wielkiej depresji z lat trzydziestych ubiegłego wieku. Pod wieloma względami porównanie to wydaje się uzasadnione. Podobnie jak wielka depresja, tak i ostatni kryzys był nie tylko załamaniem koniunkturalnym, ale przede wszystkim systemowym. W tych warunkach pełne opanowanie narastających sprzeczności przejawiających się w gospodarce wymaga głębokich przewartościowań we wszystkich sferach życia społeczno-gospodarczego. Z rozwojem gospodarczym nierozzerwalnie związane jest łamanie równowagi i powrót do niej na wyższym poziomie. We współczesnej globalizującej się gospodarce światowej stan nierównowagi występuje na wielu płaszczyznach i ma trwały charakter.

Działania antykryzysowe przyniosły oczekiwane rezultaty. Kraje dotknięte kryzysem powracały na ścieżkę wzrostu gospodarczego. Jednak nie możemy jeszcze jednoznacznie stwierdzić, czy to jest trwały i zrównoważony wzrost czy też budowane teraz jego podstawy są kruche, grożąc w niedalekiej przyszłości kolejnym załamaniem koniunktury.

3. Tendencje rozwojowe gospodarki polskiej na tle krajów Unii Europejskiej

W teorii ekonomii zagadnienia wzrostu i rozwoju gospodarczego analizuje się w długim i krótkim okresie. Tendencje rozwojowe gospodarki w długim okresie determinują czynniki o charakterze podażowym, zaś w krótkim – sił napędowych

wzrostu produkcji należy poszukiwać po stronie popytu. W myśl teorii keynesowskiej wzrost gospodarczy (którego miernikiem jest PKB) jest funkcją składników popytu globalnego, którego składnikami są:

- 1) popyt gospodarstw domowych, czyli konsumpcja,
- 2) popyt inwestycyjny przedsiębiorstw,
- 3) wydatki państwa na zakup dóbr i usług,
- 4) popyt zagraniczny.

Syntetyczną miarą makroekonomicznego stanu gospodarki i tempa jej wzrostu powszechnie uznawaną jest produkt krajowy brutto. Dlatego też analizę tendencji rozwojowych gospodarki polskiej i krajów strefy euro należy rozpocząć od analizy kształtowania się stopy wzrostu gospodarczego mierzonego za pomocą wskaźnika PKB.

Tabela 1. Dynamika PKB w Polsce i strefie euro w latach 2007-2014. Stopa wzrostu PKB

Wyszczególnienie	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
strefa euro	2,7	0,8	-4,1	0,1	1,4	-0,6	-0,4	1,1
Polska	6,7	4,8	0,3	1,1	4,5	1,9	1,2	2,2

Źródło: *Koniunktura gospodarcza świata i Polski w latach 2007-2010 oraz 2010-2014*, IBRKK, Warszawa 2008, s. 62, 119; 2013, 78, 136

Głębokość załamania koniunktury w strefie euro była znaczna. Przed kryzysem stopa wzrostu gospodarczego kształtowała się na poziomie około 3%. Wyrazne osłabienie koniunktury miało miejsce w 2008 roku, kiedy to PKB wzrósł tylko o 0,8%, ale już w roku następnym stopa wzrostu obniżyła się o -4,1%. Wielka recesja lat 2008-2009 w następnym roku ustąpiła miejsca nierównomiernemu i kruchemu ożywieniu. Tempo wzrostu gospodarczego w strefie euro zaczęło się wahać na poziomie 1%. Odmienne tendencje w tym okresie wystąpiły w gospodarce polskiej. Stopa wzrostu gospodarczego do 2009 roku kształtowała się na poziomie około 5%. Wielka recesja zapukała do bram naszej gospodarki w 2009 roku, doprowadzając do spowolnienia wzrostu gospodarczego. Stopa wzrostu gospodarczego obniżyła się znacznie, jednak nigdy nie osiągnęła wartości ujemnych. W latach 2010-2014 kształtuje się ona na poziomie około 2%. W krótkim okresie tempo wzrostu produkcji determinują zmiany składników popytu globalnego. Tendencje tych zmian odzwierciedlają dane statystyczne zawarte w tabeli 2.

Tabela 2. Podstawowe wskaźniki popytu globalnego

Wyszczególnienie	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Strefa euro								
Konsumpcja z dochodów osobistych	1,6	0,5	-1,1	0,8	0,1	-1,3	-0,9	0,6
Konsumpcja zbiorowa	2,2	2,0	2,5	0,7	-0,2	-0,4	0,0	0,5
Nakłady brutto na środki trwałe	4,4	0,4	-11,4	-0,8	1,5	-4,1	-2,6	2,3

Wyszczególnienie	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Eksport towarów i usług	6,0	-1,6	-13,2	11,2	6,2	2,7	2,2	4,9
Polska								
Konsumpcja z dochodów osobistych	5,0	5,4	2,1	3,2	2,6	0,8	1	2,1
Konsumpcja zbiorowa	3,7	0,00	2,0	4,0	-1,7	0,0	-0,7	1
Nakłady brutto na środki trwałe	17,6	7,0	-1,1	-1,2	8,5	-0,8	-3,6	1,9
Eksport towarów i usług	9,1	5,8	-6,8	10,1	7,7	2,8	2,6	3,9

Źródło: *Koniunktura gospodarcza świata i Polski w latach 2009-2011 oraz 2011-2014*, IBRKK, Warszawa 2009, s. 62, 100; 2013, s. 78, 126

Efektom kryzysu finansowego była przecena aktywów praktycznie we wszystkich krajach, co w praktyce oznaczało zmniejszenie siły nabywczej gospodarstw domowych. Dodatkowo niepewność, jakie jeszcze skutki pociągnie za sobą kryzys finansowy i załamanie się dostępu do kredytu doprowadziły do redukcji popytu na dobra konsumpcyjne i inwestycyjne. Załamanie się tempa wzrostu głównych składników popytu globalnego zapoczątkowało działania dostosowawcze w sferze realnej – ostrą redukcję zatrudnienia w przemyśle i spadek obrotów handlowych. Od 2007 roku w strefie euro dał się wyraźnie zauważyć spadek eksportu, osiągając swoje apogeum w 2009 roku (spadek eksportu -13,1).

Wyhamowanie tendencji recesyjnych w strefie euro dało się już zauważyć w 2010 roku, kiedy to rozpoczął się powolny proces odbudowy produkcji i handlu międzynarodowego. Okres odbudowy gospodarczej po wielkiej recesji trwał stosunkowo krótko, bowiem tylko dwa lata. Po nim nastąpiło kolejne osłabienie dynamiki wzrostu popytu globalnego a tym samym spowolnienie wzrostu gospodarczego. Ożywienie globalnej gospodarki, a także gospodarek obszaru euro jest nadal niewielkie, kruche i zróżnicowane. Należy zauważyć, iż strukturalne zagrożenia finansowe, polityczne i społeczne nie zostały jeszcze usunięte, a to one leżały u podstaw ostatniej recesji.

Koniunktura gospodarcza w Polsce kształtowała się pod wpływem oddziaływania innych składników popytu globalnego. W Polsce, ale nie tylko, konsumpcja prywatna jest największym składnikiem popytu krajowego. Z tego też względu ma ona istotne znaczenie dla kształtowania się dynamiki wzrostu gospodarczego. Dwa składniki popytu globalnego, a więc stosunkowo wysoki poziom konsumpcji i eksportu netto zadecydowały o tym, że gospodarka Polski utrzymała dodatnie tempo wzrostu gospodarczego w „kryzysowym” 2009 roku. Dlatego z niepokojem należy odnotować fakt jej słabnącego tempa wzrostu w latach następnych. Nakłady inwestycyjne brutto na środki trwałe od 2008 roku znacznie się obniżyły. W latach kryzysu, a w naszych warunkach spowolnienia gospodarczego, stopa wzrostu była ujemna (około -1,5).

W kolejnych latach można mówić o falowaniu stopy wzrostu nakładów na środki trwałe brutto. Inwestycje polskich przedsiębiorstw utrzymywały się na niskim poziomie. Nie odnosi się to do inwestycji sektora publicznego. Inwestycje te będą wspierane funduszami unijnymi z nowej perspektywy finansowej. Na niski poziom inwestycji polskich przedsiębiorstw składa się kilka czynników.

Z działalnością inwestycyjną nierozzerwalnie związane jest ryzyko. W obecnych warunkach przejawia się ono przede wszystkim w niepewności odnośnie do kształtowania się w najbliższej przyszłości popytu zarówno wewnętrznego, jak i zagranicznego.

Kolejnym istotnym czynnikiem ograniczającym aktywność inwestycyjną jest utrzymujące się niedopasowanie zapasów dla potrzeb rynkowych. Dotyczy to szczególnie firm produkujących na rynek krajowy.

Pewnym optymizmem może napawać fakt, iż wzrosło wykorzystanie mocy produkcyjnych. Jednak dotyczy to tylko przedsiębiorstw produkujących na eksport. Natomiast firmy produkujące na rynek krajowy i branża budowlana w dalszym ciągu odnotowują spadki w wykorzystaniu zdolności wytwórczych (Olender-Skorek, 2013, s. 33). W najbliższym czasie na horyzoncie nie pojawią się przesłanki powodujące wzrost fali nowych inwestycji.

Ważnym komponentem popytu globalnego wpływającym na utrzymanie dodatniej stopy wzrostu gospodarczego był eksport. Bez wątplenia w obecnych warunkach siłą napędową ożywienia są eksporterzy. Czynnikiem podtrzymującym wzrost gospodarczy w 2012 roku był przede wszystkim eksport netto. Na uwagę zasługuje fakt, że deficyt obrotów towarowych zmniejszył się z 10,1 mld euro w 2011 roku do 5,3 mld euro w roku następnym. Od roku 2010 w obrotach handlowych z krajami spoza UE można zauważyć ich wzrost. Jest to pozytywne zjawisko przynajmniej z dwóch względów. Po pierwsze, mówi nam o rosnącej konkurencyjności naszych towarów na trudnych pozaeuropejskich rynkach. Po drugie, obniża stopień wrażliwości na zmiany koniunktury w krajach UE. W roku 2014 PKB może wzrosnąć o ponad 2%. Taka stopa wzrostu będzie możliwa do osiągnięcia dzięki ożywieniu konsumpcji indywidualnej i inwestycji, a także dzięki przyspieszeniu tempa wzrostu eksportu.

4. Bezrobocie i inflacja

Poziom aktywności gospodarczej ma bezpośredni wpływ na kształtowanie się tendencji na rynku pracy. W latach dobrej koniunktury rośnie zatrudnienie, a zmniejsza się bezrobocie. Natomiast w okresie recesji sytuacja jest odwrotna: rośnie bezrobocie, a zmniejsza się zatrudnienie. Ta wręcz oczywista prawidłowość wystąpiła w latach ostatniego załamania koniunktury w gospodarce światowej. Świadczą o tym dane zawarte w tabeli 3.

Tabela 3. Stopa bezrobocia w latach 2007-2014

Wyszczególnienie	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Strefa euro	7,5	7,5	9,3	10,2	10,2	11,4	12,2	12,1
Polska	11,2	9,5	13,9	14,4	12,4	13,2	14,8	12,4

Źródło: OECD, 2012, s. 74; 2013, s. 78

W latach przed wielkim kryzysem obszarze euro stopa bezrobocia kształtowała się na poziomie około 7%. Recesja na rynek pracy dotarła z pewnym opóźnieniem. W 2009 roku stopa bezrobocia wzrosła do 9,3, a w latach następnych wahała się w granicach 10-12%. Ożywienie w gospodarce światowej i obszarze euro, kruche i niestabilne, nie wpłynęło w istotny sposób na poprawę tendencji na rynku pracy.

Tendencje na polskim rynku pracy kształtowały się podobnie jak w krajach obszaru euro. W 2008 roku, kiedy fala wielkiego kryzysu jeszcze nie dotarła do Polski, stopa bezrobocia kształtowała się na poziomie około 10%. Spowolnienie wzrostu gospodarczego będące echem recesji w gospodarce światowej doprowadziło do wzrostu stopy bezrobocia o około 4%. Od 2009 roku stopa bezrobocia kształtuje się na poziomie około 14%. W bieżącym roku gospodarka polska zaczyna się rozwijać w szybszym tempie. Na rynku pracy można już zaobserwować tendencje do stopniowego obniżania poziomu bezrobocia. Ze zjawiskiem tym nierozzerwalnie związana jest sfera ubóstwa. Wzrost bezrobocia oczywiście ma bezpośredni wpływ na rozszerzenie się tej sfery. Wzajemne relacje między wielkością bezrobocia a zasięgiem ubóstwa są bardzo proste. Utrata pracy oznacza obniżenie dochodów i pogłębiające się trudności w zaspokajaniu podstawowych potrzeb. Oczywiście wyjście ze stanu bezrobocia podnosi materialny poziom życia. W realnym życiu zdolność ta jest bardziej złożona. Po pierwsze, utrata pracy nie zawsze oznacza, że rodzina znajduje się od razu w sferze ubóstwa. Utrata dochodów z tytułu wynagrodzenia może być rekompensowana dochodami z innych źródeł. Po drugie, nie każda praca oznacza wyjście z biedy. Jest bardzo wielu ludzi pracujących, a mimo to są ubodzy. W Polsce od kilku lat trudnej sytuacji na rynku pracy towarzyszy umiarkowany wzrost skrajnego ubóstwa. I tak, od 2008 roku stopa skrajnego ubóstwa powiększyła się z 5,6 do 6,7% (Bartosik, 2012, s. 25).

Jednym z ważniejszych czynników, który determinuje procesy rozwojowe gospodarki, jest poziom inflacji. Wysoka inflacja prowadzi zawsze do nieefektywnego wykorzystania zasobów. „Badania – jak pisze M. Musielak-Linkowska – przeprowadzone przez prof. R. Barro na grupie około 100 krajów obejmujące lata 1960-1990 dowodzą, że wzrost poziomu cen o 1 pkt proc., powoduje spadek PKB o 0,4-0,6 pkt proc.” (Musielak-Linkowska, 2007, s. 24; zob. też Götz, 2012). W procesie cyklicznego rozwoju gospodarki rynkowej odnośnie do kształtowania się procesów inflacyjnych wyraźnie daje się zauważyć zjawisko nasilania się inflacji w czasie wysokiej koniunktury i obniżania się jej poziomu w latach recesji. W obszarze euro stopa inflacji przed wielkim kryzysem kształtowała się na poziomie

ok. 3%. W latach kryzysu obniżyła się do około 2% i mniej więcej na tym poziomie utrzymuje się obecnie (Eurostat, III 2013).

Podobne tendencje odnośnie do kształtowania się procesów inflacyjnych można odnotować w gospodarce polskiej. Stopa inflacji ukształtowała się na poziomie 4,2% w roku 2008. W następnych latach w naszym kraju można było obserwować przyspieszone tempo wzrostu cen. Zdarzały się też lata, w których zarysowywała się tendencja deflacyjna. I tak, stopa inflacji w Polsce wynosiła odpowiednio: 2009 – 2,5%, 2010 – 1,7%, 2011 – 4,3%, 2012 – 3,7% i 2014 – 2,1% (Rocznik, 2009-2014). Utrzymywanie się w gospodarce polskiej niskiego poziomu inflacji z tendencją deflacyjną związane jest z ograniczeniem w latach spowolnienia gospodarczego popytu krajowego i zagranicznego. Okresowe pojawianie się przyspieszenia tempa procesów inflacyjnych wywołane było pojawianiem się efektów przejściowych, a nie trwałą presją inflacyjną.

5. Dług publiczny i deficyt budżetowy

We współczesnych warunkach gospodarowania daje się zaobserwować trwałą tendencję narastania długu publicznego oraz utrzymywanie się wysokiego poziomu deficytu budżetowego. Te dwie kategorie są ważnymi zmiennymi charakteryzującymi stan gospodarki oraz jakość prowadzonej polityki gospodarczej, a w szczególności polityki fiskalnej. W całym obszarze euro średnio deficyt budżetowy utrzymuje się w granicach wyznaczonych przez umowę z Maastricht. Saldo sektora publicznego liczonego jako procent PKB wahało się w granicach -4,8 w 2010 roku do -2,8 w 2014 roku. Obszar euro liczący obecnie 16 krajów nie jest jednostką, biorąc pod uwagę poziom rozwoju i jakość prowadzonej polityki gospodarczej, a szczególnie fiskalnej. W strefie euro można wyróżnić dwie grupy krajów, a mianowicie te, w których kryzys finansów publicznych nie osiągnął wielkich rozmiarów oraz drugą grupę, do której zaliczyć należy Grecję, Hiszpanię, Włochy, Irlandię, gdzie rozmiary tego kryzysu zagrażały procesom rozwojowym. Wzrost deficytów budżetowych w tych krajach spowodowany był dwoma czynnikami: zmniejszeniem dochodów podatkowych z jednej strony, zaś z drugiej zwiększeniem wydatków rządowych na stymulowanie sektora finansowego i gospodarki. Kryzys finansów publicznych, który z całą siłą dotknął niektóre kraje strefy euro, groził w początkowym okresie jej rozpadem. W tych warunkach podjęte zostały przedsięwzięcia mające na celu uzdrowienie sektora finansów publicznych. Kraje mające kłopoty z utrzymaniem stabilizacji w tym sektorze otrzymały wsparcie instytucji finansowych Unii Europejskiej, biorąc na siebie obowiązek wdrożenia u siebie radykalnych reform i programów oszczędnościowych. Należy zauważyć, iż odnotowano postęp w konsolidacji polityki fiskalnej w wielu krajach Unii Europejskiej. Mimo tego niektóre kraje mają problemy ze zmniejszeniem deficytu, ale większość dąży do osiągnięcia równowagi w finansach publicznych. W niektórych krajach, takich jak Grecja, Portugalia czy Cypr, ogromny ciężar długu publicznego oraz słabe prognozy wzrostu gospodarczego uniemożliwiają im powrót na rynki finansowe. W tych warunkach MFW widzi

konieczność redukcji części zadłużenia w tych krajach. Praktyczna realizacja tej koncepcji może okazać się procesem długookresowym i niepozbawionym ryzyka dla funkcjonowania rynków finansowych i strefy euro.

Na tle Unii Europejskiej obraz finansów publicznych w Polsce przedstawia się dość pozytywnie. W latach spowolnienia gospodarczego saldo finansów publicznych jako procent PKB w kolejnych latach kształtowało się na poziomie: 2008 – 2,5%, 2009 – 3,7%, 2010 – 4,1%, 2011 – 5%, 2012 – 3,9%, 2013 – 4% i 2014 – 3,5% (Rocznik, 2008-2014). Wskaźniki te są większe niż średnia obszaru euro i w większości przypadków wyższe od normy uznawanej przez umowę z Maastricht. W tym okresie jednak utrzymana była norma ostrożnościowa długu publicznego do PKB nieprzekraczająca 60% PKB. W trudnych latach spowolnienia gospodarczego utrzymanie kontroli nad stanem finansów publicznych świadczy o odpowiedzialnej i dobrej polityce fiskalnej. Mówiąc o jakości polityki fiskalnej, należy jednak zauważyć, że w ostatnich latach dług publiczny w Polsce systematycznie rósł, przekraczając 55% PKB. W 2013 roku konieczność podniesienia limitu deficytu budżetowego wymagała zawieszenia obowiązywania pierwszego progu ostrożnościowego. Sejm zawiesił obowiązywanie tego progu. W zamian rząd zaproponował regulę fiskalną, która winna być bardziej efektywna niż obowiązujące do tej pory progi ostrożnościowe. W tym roku powoli pojawiają się symptomy przyspieszenia wzrostu gospodarczego. Wejście na ścieżkę stabilnego wzrostu i utrzymanie dyscypliny w polityce fiskalnej może zaowocować tym, że Polska wejdzie na ścieżkę trwałego spadku długu publicznego.

Podsumowanie

W ostatnich latach gospodarka światowa przeżyła największe załamanie po II wojnie światowej. Ta wielka recesja różniła się jednak od poprzednich. Najbardziej jej skutki odczuły kraje wysokorozwinięte. W znacznie mniejszym stopniu dotknęła ona kraje rozwijające się, określane często mianem krajów o gospodarce wschodzącej. W czasie i w następstwie kryzysu finansowo-gospodarczego zaczął zmieniać się układ sił w gospodarce światowej. Chiny, Indie, Brazylia stopniowo przekształciły się i umocniły swoją pozycję lokomotyw wzrostu w gospodarce światowej. Wielka recesja przyniosła do gospodarki polskiej spowolnienie wzrostu gospodarczego. Należy mieć nadzieję, że w najbliższych latach gospodarka światowa wejdzie na ścieżkę stabilnego wzrostu gospodarczego. Gospodarka polska, która jest częścią gospodarki Unii Europejskiej, na trwałe włączona została w system gospodarki światowej. O tempie rozwoju gospodarczego w tych warunkach decydują dwie grupy czynników, a mianowicie czynniki o charakterze wewnętrznym i zewnętrznym. W pierwszym przypadku na tempo wzrostu gospodarczego ma i będzie miało wpływ efektywne wykorzystanie zasobów potencjału ludzkiego, dbanie o poziom kapitału ludzkiego.

Mówiąc o czynnikach zewnętrznych determinujących procesy rozwojowe, należy podkreślić, że najważniejszy jest eksport. Mając to na uwadze, przewiduje się, że stopa wzrostu gospodarczego w znacznym stopniu zdeterminowana będzie

tempem wzrostu eksportu. We współczesnych warunkach na rynkach Unii Europejskiej i poza nią nasila się konkurencja. Oznacza to, że utrzymanie pozycji na danym rynku czy też wejście na nowy rynek zależy od tego, czy oferowane towary i usługi są na najwyższym poziomie i przy tym stosunkowo tanie. I tu należy się spodziewać, że nasi eksporterzy mogą natrafić na bariery trudne do pokonania. Na rynkach, gdzie od lat związani jesteśmy tradycyjnymi więzami handlowymi (np. Niemcy), wzrost eksportu będzie zależeć od koniunktury gospodarczej. Na innych rynkach sprawy nie mają się tak prosto, bo tu trzeba mieć najlepszą ofertę. I tu mogą pojawić się bariery związane z konkurencyjnością innowacyjną. Pod tym względem w stosunku do krajów wysokorozwiniętych mamy jeszcze dużo do odrobienia.

POLISH ECONOMY DEVELOPMENT IN THE YEARS 2007-2014 IN COMPARISON TO EURO AREA COUNTRIES

Summary: The analysis of this study were issues related to the evolution of the economic situation in Poland and the euro area in 2007-2014. In the first part of the study was paid attention to the conditions and the course of the downturn in the global economy. Then, all the attention has been directed to the analysis of the factors determining the development of production in the Polish economy and the euro area. In the short term production growth rate determines the main components of aggregate demand. For the analysis of the factors determining changes in the level of the individual components of aggregate demand was concentrated attention in the second part of the study.

Keywords: Polish economy, economic development, the global economic crisis, world economy, The European Union

BIBLIOGRAFIA

- [1] AMBROZIAK Ł., 2009, *Niemcy*, [w:] *Koniunktura gospodarcza świata i Polski w latach 2007-2010*, IBRKK, Warszawa.
- [2] BARTOSIK K., 2012, *Sektor gospodarstw domowych*, [w:] *Gospodarka Polski, prognozy i opinie*, IH PAN, Warszawa.
- [3] *Britain's fallen star*, 2009, *The Economist*, London, 12.02.2009.
- [4] DEMBIŃSKI P.H., 2011, *Finanse po zawale. Od euforii gospodarczej do gospodarczego ładu*, Emka, Warszawa.
- [5] DOMAR E.D., 1962, *Szkice z teorii wzrostu gospodarczego*, PWN, Warszawa.
- [6] European Commission, *Interim Forecast*, February 2008.
Eurostat; *World Economic Outlook*, IMF, April 2013; *Monthly Bulletin*, EBC, March 2013.
- [7] GÖTZ M., 2012, *Kryzys i przyszłość strefy euro*, Difin, Warszawa.
- [8] KALINOWSKA T., OLSZYŃSKI J., 2008, *W cieniu sąsiadów*, *Nowe Życie Gospodarcze*, nr 15.
- [9] *Koniunktura gospodarcza świata i Polski w latach 2007-2010*, 2009, IBRKK, Warszawa.
- [10] *Koniunktura gospodarcza świata i Polski w latach 2011-2014*, 2013, IBRKK, Warszawa.
- [11] LICHNIAK I. (red.), *Kryzys i co dalej?*, 2012, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- [12] ŁASKI K., BHANDURI A., LEVCIK F., 1994, *Od gospodarki planowej do systemu rynkowego. Co się nie powiodło i co trzeba zrobić*. *Studia i materiały*, Wydawnictwo Naukowe „Semper”.

-
- [13] MANKIW N.G., ROMER D., WEIL D., 1992, *A Contribution to the Empirics of Economic Growth*, The Quarterly Journal of Economics, Vol. 107, No. 2, 1992.
- [14] Monthly Bulletin ECB, maj 2013.
- [15] MUSIELAK-LINKOWSKA M., 2007, *Cel inflacyjny w Polsce. Założenia i realizacja*, CeDeWu, Warszawa.
- [16] *OECD Economic Outlook*, Vol. 1/2012, 1/2013.
- [17] OLENDER-SKOREK M., *Wyniki finansowe i inwestycyjne przedsiębiorstw*, 2013, [w:] *Gospodarka Polski. Prognozy i opinie*, INE PAN, Warszawa.
- [18] ORŁOWSKI W.M., 2011, *Świat do przeróbki. Spekulanci, giganci i ich rywale*, Agora, Warszawa.
- [19] OZIEWICZ E. (red.), 2006, *Przemiany we współczesnej gospodarce światowej*, PWE, Warszawa.
- [20] PAJĄKIEWICZ J. (red.), 1996, *Makroekonomia. Wybrane zagadnienia z teorii wzrostu i funkcjonowania współczesnych systemów ekonomicznych*, Akademia Ekonomiczna, Wrocław.
- [21] *Rocznik Statystyczny*, GUS, 2001, 2007-2013.
- [22] STIGLITZ J.E., 2010, *Freefall. Jazda bez trzymanki, Ameryka, wolne rynki i tonięcie gospodarki światowej*, PTE, Warszawa.
- [23] SZYMAŃSKI W., 2007, *Czy globalizacja może być irracjonalna?*, SGH, Warszawa.
- [24] WOŹNIAK M.G., 2002, *Wzrost gospodarczy w Polsce w latach 90. Czynniki, bariery, perspektywy*, Wyd. Akademii Ekonomicznej, Kraków.
- [25] WOŹNIAK M.G., 2008, *Spójność społeczno-gospodarcza a wzrost gospodarczy. Wnioski dla Polski z doświadczeń Unii Europejskiej*, [w:] J.L. Bednarczyk, S.I. Bukowski, W. Przybylska-Kapuścińska (red.), *Mechanizmy i źródła wzrostu gospodarczego. Polityka ekonomiczna a wzrost gospodarczy*, CeDeWu, Warszawa.
- [26] ZIELIŃSKA-GŁĘBOCKA A., 2012, *Współczesna gospodarka światowa. Przemiany, innowacje, kryzysy, rozwiązania regionalne*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa.